

Gadelius som forskare och skriftställare.

Fröderström, Harald August,

8 B B Gadelius

National Library
of Sweden

Biogr.
So.
(B.)
9

GADELIUS^B SOM FORSKARE OCH
SKRIFTSTÄLLARE

AV

HARALD FRÖDERSTRÖM

SÄRTRYCK UR
ACTA SOCIETATIS MEDICORUM SUECANÆ
1927, BD 53

STOCKHOLM 1927
ISAAC MARCUS' BOKTRYCKERI-AKTIEBOLAG

Kungl. biblioteket

0 0000 000054699

Gadelius som forskare och skriftställare

Av HARALD FRÖDERSTRÖM

Det mest utmärkande för Gadelius' vetenskapliga produktion synes mig vara den breda och solida humanistiska grundval, på vilken hans psykiatriska byggnad vilar. Från litterär synpunkt är Gadelius en språkets mästare, sannolikt ouppnådd inom skandinavisk medicinsk litteratur sedan Israel Hwassers dagar.

Redan i sin gradualavhandling "Om tvångstankar" (1896) dokumenterade Gadelius sitt intresse för psykologiska analyser och sin stora beläsenhet, särskilt i den franska speciallitteratur, som för den moderna psykiatrien representerar det banbrytande och klassiska. I en recension av detta arbete yttrade Knud Pontoppidan: "det har lyckats förf. att avvinna spörsmålet nytt intresse och belysa det från nya sidor, liksom den genomgående självständiga behandlingen av materialet och den nobla stilen gör läsningen särdeles tilldragande." Fyra år senare publicerade Gadelius som docent i Lund några populära uppsatser ("Vården av sinnessjuka förr och nu"), avhandlande dels den moderna sinnessjukvårdens syftemål, dels en kort historik över forna tiders eländiga dårhusvård. — Det är längs dessa bägge huvudlinjer, den kliniskt psykologiska och den kulturhistoriska, som Gadelius utvecklat sin litterära produktion.

Gadelius har fått sin kliniska utbildning hos Lundaprofessorn Svante Ödman, den svenska psykiatriens nyligen hädangångne nestor, en man av stor filosofisk lärdom och filantropiskt kynne. Med kännedom om Gadelius' höga uppskattning av denne sin lärare kan man förutsätta, att han utövat ett stort personligt inflytande på Gadelius'

senare självständiga utveckling. Men grundorsaken härtill var säkerligen den ursprungliga *själsfrändskap*, som förefanns emellan dem i bøjelsen för teoretiska studier och spekulationer, vilka ofta verka splittrande och hämmande på en forskares produktivitet. Om ock denna i och för sig förädlande inverkan varit av betydelse för Gadelius' utveckling, fastnade han dock aldrig i den gamla, halft metafysiska psykiatriens dogmer; han började sin kliniska bana under den Kræpelin'ska skolans genombrottstid och måste dessutom ha påverkats av den Höfding'ska psykologiens friska, naturvetenskapliga fläktar. Trots denna frigörelse spårar man dock alltjämt hos Gadelius den filosofiska grundtonen, en outplånlig trängtan efter att följa den röda tråd, som på djupet av all vetenskaplig forskning förbinder forna tiders åskådningssätt med nutidens mer eller mindre "amerikaniserade" forskningsmetoder. Om ock denna trängtan efter historisk kontinuitet måste göra sig gällande hos varje allvarlig forskare, framträder den dock, åtminstone inom vår tids forcerade medicinska forskning, mera sällan som ett förhärskande karaktärsdrag — av lätt insedda skäl.

Med orubblig konsekvens har Gadelius under sin tillryggelagda verksamhet hållit sig inom de skrankor naturen utstakat för hans begåvning, som är vida mer teoretisk än praktisk. Ehuru hans livsuppgift tvingat honom in i allehanda värv av praktiskt social art, är han i grund och botten en tänkare och en idealist, som under ständigt sanningsökande kämpat sig fram genom de "materiella" svårigheter, vilka äro oundvikliga i

hans kall; endast han själv känner de etapper, genom vilka han passerat fram till den mogna mandomens livsuppfattning. Men för hans lärjungar är den starka *etiska* betoningen av hans personlighet så tydligt framträdande, att den för dem avspeglar sig i hela hans vetenskapliga produktion.

I sin installationsföreläsning i Stockholm (1904) deklarerade Gadelius i korta satser det kritiska programmet för sin forskningsuppgift: "Vi måste vara på vår vakt att *ej se själslivets orsaker i fysiologiska processer*, och våra anspråk på ett utbyte mellan hjärnanatomi och fysiologi å ena sidan och psykologi och psykiatri å andra sidan få ej framställas med den naiva brist på mått, som även från naturvetenskapligt håll varit fallet — — —. Psykiatrien är ett, hjärnanatomien ett annat. Den förras värden kunna blott tänkas på ett symboliskt sätt uttryckta av den senare, men dessa symboler — — — skola först då kunna tydas, när psykiatrien och hjärnanatomien var för sig och fullständigt oberoende av varandra uppnått en vida större mogenhet och utveckling än hittills varit möjligt."

Ehuru Gadelius med åren modifierat denna skarpt dualistiska uppfattning, har den dock i huvudsak varit hans ledmotiv; parallellteorien är ock alltjämt en oundgänglig arbetshypotes för hela den kliniska psykiatrien, "även om den, granskad i en högre och genomskinligare luft, ej står sanningsprovet" (Gadelius). På grund av sitt kynne och sina ursprungliga intressen har Gadelius som klinikchef och i sin produktion valt den psykiatriska forskningens *psykologiska* linje, men han har ingalunda fastnat i en ensidigt psykologisk behandling av det rikhaltiga material, som han bearbetat under sin 23-åriga verksamhet vid den av honom moderniserade och utvidgade Stockholmskliniken. Fastmer har han med klar blick för realiteterna och en beundransvärd spänstighet även i 60-årsåldern tillgodogjort sig de moderna resultaten inom perifera forskningsområden, som han själv icke eller föga odlat i rent praktiskt avseende.

Under många år har Gadelius målmedvetet förberett sitt stora samlingsverk, "Det

mänskliga själslivet", som utan förbehåll måste anses epokgörande inom skandinavisk litteratur. Under tiden har Gadelius publicerat en serie inledande kliniska arbeten, bland vilka må framhållas den ypperliga monografien om "hysteri och katatoni" (1908), föredraget om "sinnessjukdomarna och den inre sekretionen" (1914) med dess kritiska redogörelse för de Abderhalden'ska experimentens betydelse inom psykiatrien samt en studie över den Apert'ska idioti-typen. På det rättspsykiatriska området har Gadelius publicerat smärre uppsatser, präglade av den måttfulla objektivitet, som han ådagalagt även i sina många utlåtanden till Medicinalstyrelsen som dess vetenskaplige rådgivare. För de konstnärliga intressen, som tillhöra Gadelius' mångsidiga begåvning, har han givit uttryck i en särdeles beaktad artikel, publicerad 1915 i "Ord och bild".

I "Det mänskliga själslivet" (1921—1925) har Gadelius framlagt huvuddragen av den psykiatriska vetenskapen i dess nuvarande skick. Tyngdpunkten i detta förnämliga, för den skandinaviskt psykiatriska undervisningen avsedda arbete synes mig vara dess *psykologiska* avdelning, där Gadelius rör sig inom sitt predilektionsområde, där han suveränt behärskar litteraturens olika strömningar och där han med sin bildrika, fängslande framställning sätter liv och anda i ett ämne, som, trots sin oundgänglighet för allmänbildningen, varit en "terra incognita" för de allra flesta medicinare. Förvisso kommer denna avdelning att fylla sitt ändamål och att länge försvara sin rangplats som ett "standard-work".

Samma livfulla, flytande framställning utmärker även den *speciella* delen av "Det mänskliga själslivet", i vilken Gadelius tillämpat den från Kræpelin's nosografi avvikande systematik, som han redan tidigare skisserat i ett par föredrag (1915 och 1916) och som synes mig innebära ett närmande till den mera elastiska franska klassifikationen enligt Gilbert Ballet m. fl. Tack vare sitt levande kunskapsförråd och sin syntetiska förmåga har Gadelius lyckats koncentrera det vidsträckta materialet inom den för en lärobok acceptabla ramen av

800 sidor (i Kræpelin's handbok sväller den kliniska delen ut till nära 2,400 sidor) och likväl förmått behålla så mycket kött och blod, att framställningen blir njutbar även för den bildade lekmannen. Ehuru Gadelius ännu i slutspurten ryckt in redogörelser för de nyaste vetenskapliga rönen, är det dock uppenbart, att i en tid av intensivt nydaningsarbete detta, liksom varje annat sammanfattande verk, måste röja bristfälligheter på åtskilliga punkter redan i det ögonblick, då det lämnar tryckpressen. Här om säger Gadelius själv i förordet till första delen: "Det jäser inom den moderna psykiatrien av frågor och problem. — Den är alltså en ny vetenskap, som ännu ej kommit till pubertetsåldern, och som sådan är den uppfylld av förväntningar, av gissningar och hypoteser." Och i fjärde delens förord konstaterar han på tal om encephalit-forskningen: "Här möter oss ett av dessa jordskred i vår fundamentala uppfattning — vilka i hast kunna ställa en skildring på det efterblivna planet."

I ett föredrag år 1907 ryckte Gadelius fram med ett nytt prov på sitt intresse för kulturhistorisk forskning, som man måhända kan betrakta som hans vetenskapliga "hobby". Emot bakgrunden av tidigare besatthets-epidemier skildrade han där en häxprocess i Stockholm på 1730-talet och drog upp en jämförelse mellan dessa hysteriska fenomen och det katatona syndromet — en psykologisk studie, som vetenskapligt fördjupades i den omförmålda monografien påföljande år. Under fortsatta studier av "dämonologien" insamlade Gadelius ett stort arkivmaterial rörande de svenska häxprocesserna och framlade detsamma för offentligheten i andra delen av sitt vidlyftiga arbete "Tro och övertro i gångna tider" (1912—1913), vars första del innehåller en översikt av motsvarande fenomen på den europeiska kontinenten. Även om detta verk enligt Linderholms utsago är "från historisk synpunkt mycket otillfredsställande", så måste dock den litterära dispositionen av det för Gadelius disponibla materialet och den psykologiska tolkning av besatthetsfenomenen, som ligger inom hans speciella kompetens, ställa

denna skildring på ett högt kulturhistoriskt plan. "Det är icke möjligt", säger Axel Herrlin i en recension, "att inom ramen av en anmälan giva en uttömmande karakteristik av innehållet i detta förträffliga arbete. Vare nog sagt, att Gadelius visat sig på det lyckligaste sätt förena sin psykiatriska fackmannauktoritet med ovanliga fonder av allmän psykologisk och filosofisk lärdom. — Vår psykologiska och kulturhistoriska litteratur är förvisso att lyckönska till det förvärv den gjort i Gadelius' verk, lika förträffligt genom stilens elegans som genom sitt gedigna innehåll." Det må tilläggas, att detta arbete från vissa "religiösa" kretsar förskaffade Gadelius epitetet "trosbelackare och materialist" — ett modernt utslag av samma fanatiska fördomsfullhet, som för några hundra år sedan drev aktade, men förblindade medborgare att tända häxbålen. Denna bedrövlige reaktion förutsåg Gadelius, då han i företalet till sitt arbete framhöll, att han tvungits taga en ställning till de religiösa problemen, som kanske på mången verkar sårande, ehuru han uteslutande beaktat religionen ur empirisk synpunkt. Och i slutet av andra delen uttalar han sin häpnad över den missuppfattning, som stämplat hans framställning som en föråldrad och krass materialism, ehuru hans strävan oupphörligen gått ut på att visa idéernas inflytande över människornas nervliv och trons skapande för-måga.

Sedan Magnus Huss började sitt stor-slagna pionjärarbete, har sinnessjukvårdens humanisering gått framåt med stormsteg i vårt land. Ända från sin första kliniska tid har Gadelius oavlätligt deltagit i denna upp-gift och gjort en insats, som måhända blivit den mest uppmärksammade i hans livsgärning. Med hjälp av sitt konstnärliga sinne och med sin frigjordhet från all "byråkratism" har han vid moderniserandet av det gamla Konradsberg gått sina egna vägar, ehuru icke utan övervinnande av motstånd, och gjort sitt sjukhus till en liten svensk mönsteranstalt. I ett flertal populära skrifter och små handböcker har Gadelius energiskt deltagit i det medicinska upplysningsarbete, som bedrivits sedan ett par decennier i vårt

gamla kulturland. Med sin temperamentsfulla penna har han medryckande skildrat sinnessjukdomarnas väsen och de bjärta kontrasterna mellan forntida och nutida hospitalsvård. Men — om ock denna popularisering av ett område, där de mänskliga fördomarna äro djupast rotade, haft sin uppluckrande inverkan, återstår dock alltjämt ett träget arbete, innan den gamla dårhustraditionen utplånats ur samhällsmedvetandet.

Läkarsällskapets förhandlingar bära på skilda ställen vittnesbörd om den energi och värtaliga indignation, som Gadelius utvecklade, då han trätt fram till bemötande av ett orättfärdigt angrepp på den socialt medicinska verksamhet, som han representerar i

egenskap av den svenska psykiatriens primas. Ehuru en fridens man, som mest av allt älskar sina penater och sin studerkammare, har Gadelius, liksom så gott som varenda av hans fackkolleger, mer än en gång tvingats fram till den defensivlinje, där striden måste tagas upp emot misstro, fördomsfullhet och fientlighet emot allt vad sinnessjukvård heter. Vid dylika tillfällen har Gadelius fört sina blanka vapen med en moralisk styrka och en frejdighet, som hos honom paras med ett känsligt sinnelag, och som även i detta avseende förvärvat honom förtroende och beundran från alla rättänkande och sansade människors sida.

